

דף מה עמוד ב: פסק ר' יוחנן במחלוקת התנאים במוקצה

הלכה כר' יוחנן

סוגייתנו עוסקת בפסק ההלכה של האמוראים במחלוקת התנאים במוקצה. נראה שהעיסוק בדעתו של ר' יוחנן מלמד שהלכה כמותו. גם בדף האחרון במסכת, בסוגיא המביאה את הכרעת אחרוני האמוראים במחלוקת התנאים במוקצה, הדיון הוא בדעת ר' יוחנן. ואכן התוספות שם (ד"ה 'לבר') מפנים למתברר בסוגייתנו בדעתו (ע"פ חכמת שלמה), כמקור לגדרי הפסק:

אין לנו אלא בנר כר' שמעון - פי' במוקצה מחמת מיאוס דהיינו נר ישן שלא הדליקו בה באותה שבת ולעיל דפסיק כרבי יהודה היינו בהדליקו בה באותה שבת דהוי מוקצה מחמת איסור והא דפסיק בפרק בתרא כר"ש בנבלה לפני הכלבים אף על גב דנבלה מוקצה מחמת איסור היא כדפרי"ת (לעיל יט: ד"ה ושמאל) התם לא דחייה בידיים אבל הכא דדחייה בידיים סבר כר' יהודה. (מה ב)

החילוק בין מוקצה מחמת מיאוס למוקצה מחמת איסור הוא מסקנת הגמרא בדף האחרון במסכת: בכל השבת כולה הלכה כר' שמעון לבר ממוקצה מחמת איסור. הרי"ף וכל הפוסקים פסקו אותו להלכה.

ויש לעיין: מדוע דין מוקצה מחמת איסור יוצא דופן מכל דיני שבת?

תנאי במוקצה מחמת איסור

נחלקו הראשונים והפוסקים להלכה אם תנאי מועיל במוקצה מחמת איסור. וכתב הריב"ש:

מה שאמרו לך הנשים ההם, שהתרת להן לטלטל נר שהדליקו בו באותה שבת במוחלט, להדי"ם! אבל התרתי להם לטלטלו על ידי תנאי, שיתנו מע"ש שיוכלו לטלטלו לאחר שכבה, וזה מותר, ואפי' בנר גדול. וכ"כ הרמב"ן ז"ל. והביא ראיה מן הירושלמי; דגרסינן התם: אם התנה עליו, מותר; מה אן קיימינן? אי כר"מ, אפילו התנה אסור! דקסברי התם, דלר"מ, כלי המיוחד לאסור, אסור. אי כר"י, נר מאוס הוא! כלומר: ואין אדם יכול להתנות על דבר מאוס שלא יהא מוקצה. ואי כר"ש, אפילו לא התנה יהא מותר! ותרצו, שר"ש היא, ומיירי בכוס וקערה ועששית, דאסר רבי שמעון אפי' לאחר שכבו, דאם התנה עליהן מותר. הילכך, לדידן דקיי"ל, דמוקצה מחמת מאוס שרי, בין בנר של חרס, בין בנר של מתכת, מהני תנאה. וכ"כ הרי"ן ז"ל בפירוש ההלכות מהירושלמי. ואף על פי שיש לי לדון בהיתר זה, כי לא התירו אלא לרבי שמעון בכוס, דלית ליה מגו דאיתקצאי, אבל לדידן, דאית לן מיגו דאיתקצאי, דקיי"ל כרבי יהודה בנר, לא מהני תנאי. כי היכי דלא מהני בנוי סוכה, אלא באומי: איני בודל מהם כל בין השמשו, ובנר, על כרחו בעוד שהוא דולק אסור, הלכך, אפי' לאחר שכבה, אסור, משום מגו; אלא שכבר הורה זקן...

ועל זה סמכו אותם המניחים מעט לחם בנר מע"ש = מערב שבת =, ולדבריהם, גם בעוד שהנר דולק הי' מותר לטלטלו, שאל"כ, אפי' לאחר שכבה יהיה אסור, מגו דאיתקצאי לבין השמשות. ומי"מ הי' צריך שיהיה הלחם יותר חשוב מן השמן, ולא יספיק מעט לחם; כי בכל דבר הנעשה בסיס לדבר המותר ולדבר האסור, אין מותר לטלטלו א"כ הדבר המותר חשוב יותר מן הדבר האסור. כדאמרינן התם, גבי מחתה באפרה, שאם אין האפר מוכן אסור לטלטלו, ואף על פי שיש שם קורטי לבונה המותרין, ואף אם הם חשובין לשאר האנשים, אסור, כל שאינן חשובין לבעל הבית. וכן מתבאר כל אותה סוגיא שבסוף פרק כירה ובמקומות אחרים. ולזה, מעט לחם אינו מספיק לזה; ועוד, שאפי' הי' נותן בה דבר חשוב, עדיין אין התר זה ברור, לפי שהשמן שבנר חשוב לו לעולם יותר מן הדבר המותר שנותן בו, לפי שהוא צריך לו עתה למצותו בעוד שהוא דולק, וא"כ, אף לאחר שכבה אסור, מגו דאיתקצאי. אלא שיש לומר, שהרי זה כאלו התנה שיוכל לטלטלו לאחר שכבה, ולדעת הרמב"ן ז"ל תנאי מועיל. (שו"ת הריב"ש צג)

הריב"ש מקשה על הרמב"ן:

א. במקור. בירושלמי מפורש שיש תנאי רק לר' שמעון ולא לר' יהודה ולר' מאיר, אז איך הוא לומד מכאן למוקצה מחמת איסור בו פסקו כר' יהודה?

ב. בסברא. למה יועיל תנאי והרי האיסור חל ממילא בעל כרחו?¹

ועוד קשה, מדוע שימת לחם נחשבת כתנאי?

ועוד, הקשה המגן אברהם, על הסתירה בדברי הבית יוסף, שביום טוב שפוסק כר' יהודה, כתב שלא מועיל תנאי, ובשבת בה פוסק כר' יהודה במוקצה מחמת איסור, כתב שמועיל תנאי:

סוכה רעועה שנפלה, לר"ש מותר להסיק בעצים שלה ולר"י אסור ואם התנה ליטול ממנה ביי"ט לכשתפול אפילו בבריאה מותר אפי' לר"י (יש"ש) וביי פסק דלר"י ל"מ תנאי, וכן נ"ל דבשלמא לר"ש דמתיר ברעוע' הואיל ויושב ומצפ' שתפול א"כ אם התנה בהדיא אפי' בבריאה שרי אבל לר"י דאוסר ברעוע' דס"ל דכל מידי דאיתקצאי ב"ה איתקצאי לכולי יומא ל"מ תנאי אפי' ברעוע' ולכן סתם הרב"י כאן ולא כ' דיני תנאי שפסק בסי' תצ"ה כר"י וצ"ע דהא במוקצ' מחמת איסור אף בשבת ק"ל כר"י ואפי"ה פסק בסי' רע"ט ס"ד דמהני תנאי בנר שכבה (תקוח ס"ק יג)

דחייה בידיים

התוספות הנ"ל הוכיחו שלר' יוחנן מוקצה מחמת איסור אינו אסור אלא היכא דדחייה בידיים, וכן פסקו להלכה. וכן כתב הב"ח שזו הסיבה שר' שהדליקו אותו בכניסת שבת אסור:

השתא סבירא לן לדידן בנר שכבה כיון דכל זמן שהוא דולק אסח דעתיה ממנו ודחייה נמי בידיים דמי לגרורות וצמוקים ואסור אפילו פסק דיחוי שלו (שי סעיף ב ד"ה 'ואיכא')

יש להבין את עומק הסברא בזה, לפסוק כר' יהודה למחצה.

ונראה להבין את כללי הפסיקה של ר' יוחנן במחלוקות ר' יהודה ור' שמעון. בדרך כלל פסק ר' יוחנן הלכה כר' יהודה:

דאמר רבי אבא אמר רבי יוחנן: רבי יהודה ורבי שמעון הלכה כרבי יהודה. (עירובין מו ב ועיין יד מלאכי כללי התלמוד תקעז)

רק בשבת פסק ר' יוחנן הלכה כר' שמעון. נראה שזהו מפני שר' שמעון הוא בבחינת שבת:

תאנא, מההוא יומא לא אעדו חברייא מבי רבי שמעון, וכד הוה רבי שמעון מגלה רזין, לא משתכחין תמן אלא אינון, והוה קארי להו רבי שמעון שבעה אגן עיני יהו"ה, דכתיב (זכריה ד י) שבעה אלה עיני יהו"ה, ועלן אתמר. אמר רבי אבא, אגן שיתא בוציני דנהראן משביעאה, אנת הוא שביעאה דכלא, דהא לית קיומא לשיתא בר משביעאה, דכלא תלי בשביעאה. **רבי יהודה קארי ליה שבת**, דכלהו שיתא מניה מתברכין, דכתיב (שמות כ י) שבת ליהו"ה קדש ליהו"ה, מה שבת ליהו"ה קדש, אוף רבי שמעון שבת ליהו"ה קדש (זוהר חלק ג קמד ב)

כבר הראנו, שמחלוקות ר' יהודה ור' שמעון בשבת הן בשאלה אם המחשבה קובעת או העובדות. ואכן בספר מאור עיניים מבאר שהכינוי שר' יהודה כינה את ר' שמעון 'שבת' הוא מצד השייכות של ר' שמעון ושל השבת לעולם המחשבה:

שבת הוא עולם המחשבה שנקרא חכמה מקור התורה כנודע **ולכן נקרא תלמיד חכם בשם שבת על ידי התקשרותו בעולם המחשבה גם כן** ולכן קודם שקבלו ישראל את התורה בסיני ניתנה להם שבת במרה מטעם זה להתקשר את עצמם בעולם המחשבה מקור התורה שעלתה במחשבה כמו שאמרו סוף מעשה במחשבה תחלה ואחר כך יוכלו לקבל במעשה וניתנה התורה להם למטה ועל כך שהשבת הוא בחינת עולם המחשבה על כך אין שום דינים בשבת כלל מאחר שאין שם מקום דינין כלל וזהו כל שומר שבת כהלכתו נותנין לו נחלה בלי מצרים ונודע כי מצרים הוא בחינת דין וצמצום כאמרו אצלנו על פסוק כל רודפיה השיגוה בין המצרים כי על ידי שנופל למקום הדינין והקטנות שם רודפים אותו הדינין עצמם

¹ מכח קושיא זו חלק המג"א על הב"י שפסק שבמוקצה מחמת איסור יועיל תנאי (רעט ס"ק ו).

שבמקום ההוא ועל ידי שמשמר שבת כהלכתו בא לעולם המחשבה שאין שם דינין כלל שהוא נחלה בלי מצרים... ומטעם זה שהשבת הוא עולם המחשבה בלי שום דינין לכך אמרו בגמרא הלכות שבת הן כהררים התלויים בשערה ופירש רש"י מעט רמז יש במקרא כי מאחר שהוא בחינת חכמה אין צורך ליכתוב באריכות כי די לחכימא ברמיזא (פרשת ויקהל)

לכן, בכל מה שנוגע לשבת, שהיא בבחינת מחשבה, פוסקים כר' שמעון השייך לעולם זה, וטוען שהמחשבה היא הקובעת.

איסור מוקצה מקורו בציווי השייך ליום שישי ולא לשבת:

ומוקצה דאורייתא הוא? - אמר ליה: אין, דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו (פסחים מז)

(ב)

אמנם הגמרא מסיקה שמוקצה דרבנן, אך נראה שמכל מקום הוא נסמך על פסוק זה, שכן בכל מקום מזכירה המשנה את הביטוי 'מוכן' כהיפך ל'מוקצה', כגון: "ואין ניאותרין ממנו לפי שאינו מן המוכן" (מב ב). וכן כתב הפני יהושע:

ואף על גב דאין לא קי"ל כרבה בהא אלא מוקצה דרבנן מ"מ משמע בכמה דוכתי בגמרא ובפירש"י במכילתין ובביצה [ב' ע"ב] דמוקצה דאכילה אסמינהו רבנן אהאי קרא דוהכינו. (מד א ד"ה 'במשנה') המשמעות היא שאיסור מוקצה נגזר מהציווי להכין ביום שישי.² כבר ביארנו עיקרון זה לגבי בישול, והוא הדין למוקצה, שאיסור הטלטול בשבת את מה שאינו מוכן לכך מיום שישי, הוא הביטוי לקדושת השבת, שיום שישי מכין לה.³ וכן אמר ר' יוחנן עצמו:

וירא יוסף אתם וגו', וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים, והלא אין דרך מלכים להכין מיום לתבירו, א"ר יוחנן שבת היתה, ואין הכן אלא יום השבת, שנאמר והכינו את אשר יביאו א"ל הקדוש ברוך הוא אתה שמרת את השבת עד שלא ניתנה, חייך לבן בנך אני עושה שיקריב ביום השבת, שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים. (תנחומא נשא לג)

לכן בעצם הדין של מוקצה, פוסק ר' יוחנן כר' יהודה ולא כר' שמעון, כי שורשו של הדין הוא ביום שישי, "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו". כבר בארנו, שלפי ר' יהודה המוכנות היא בכלים ובחפצים, ולא בראשו של האדם ע"י תכנון. לכן הנר שדלק בבין השמשות יהא אסור בטלטול כל השבת, למרות שהאדם תכנן להשתמש בו כשיכבה בשבת.

מאידך, איסור טלטול מוקצה, אף שהוא נגזר מחובת ההכנה ביום שישי, הוא חל מכח שבת. כניסת שבת היא שמקפאה את המצב, ויוצרת את הימיגו דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לכולי יומא'. לכן במובן זה פוסק ר' יוחנן כר' שמעון. כלומר, אמנם המוכנות היא בכלים כנ"ל, אבל בחלק המחשבתי שיש בכלים. כשהמיגו בא לחול על הכלי, הוא בוחן איזו מחשבה ואיזה יעוד יש לכלי, הנקבעים ע"י מחשבת בעליו עליו בבין השמשות. אם בעליו הדליק אותו לפני בין השמשות, ודחה אותו בידיים לקראת כניסת שבת, הרי שהמחשבה שהנר נושא בבין השמשות היא של כלי שדחוי משימוש של היתר. אבל בהמה שנתנבלה בשבת, שלא דחאה בידיים, תהא מותרת, כיוון שלא נשאה מחשבת הקצאה בבין השמשות.

² וכן הסביר המשנה ברורה את דברי המחבר "דבר שהוקצה בין השמשות אסור כל היום": "אסור כל היום - דעיקר הכנה מבעוד יום בעי כדכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וזה הלא בתחלת כניסת היום הוקצה מלהשתמש בו" (שי ס"ק טז).

³ במדרש: "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. מפני מה נתוספה ה"א בששי... ד"א יום הששי, בשעה שנתן הקדוש ברוך הוא תורה למשה רבינו בהר סיני סיפר לו כל מעשה בראשית מתחלה ועד סוף, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא זכור את יום השבת לקדשו כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי, ומשה רבינו סידר בספר כל מעשה בראשית, וכתב יום הששי, יום שהיתה בו גמירת מלאכת העולם, וכן הוא אומר, והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, לפיכך אמר גם הנה יום הששי, כלומר הששי של מעשה" (פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת בראשית א לא).

אם כן, לא המחשבה העתידית באדם מתקבעת בבין השמשות לכולי יומא, אלא המחשבה שהדבר נושא בבין השמשות היא המתקבעת בבין השמשות לכולי יומא. זהו עומק דברי התוס', שר' יוחנן פסק כר' יהודה היכא דדחייה בידיים.

לכן מועיל תנאי אפילו במוקצה מחמת איסור, כי התנאי מבטא בפועל מחשבת מוכנות בכלי בבין השמשות. ולכן הרמב"ן למד מדברי הירושלמי ברי' שמעון אף למוקצה מחמת איסור, כי לא נפסק לגמרי כר' יהודה. ולכן שימת לחם מועילה כתנאי, כי מספיק שיעשה מעשה כלשהוא המבטא שלא דחה בידיים.

ואכן, האמוראים שחלקו בפסיקת ההלכה לא אמרו שהלכה כר' יהודה במוקצה מחמת איסור או מיאוס, אלא אמרו ש'לית הלכתא כוותיה (דר"ש) במוקצה מחמת איסור / מיאוס'. מידי ר' שמעון יצאנו, אך לידי ר' יהודה לא הגענו. וכן הר"ף לא הזכיר את ר' יהודה במוקצה מחמת איסור, אלא אמר שאין הלכה כר' שמעון.⁴

נר שהודלק לצורך חולה או יולדת

מקור נוסף לדברינו הנ"ל, שגם במוקצה מחמת איסור לא נפסק כר' יהודה שעצם האיסור מקצה, אלא כר' שמעון שהקובע הוא גילוי דעתו, נמצא בדברי הרשב"א:

עוד שאלת: לענין הוקצה לחצי שבת, דאיבעיא לן בפרק אין צדין: אם יש מוקצה, אם לאו, ולא איפשיטא; מה דינו? ולענין נר שהדליקו באמצע השבת לחולה שיש בו סכנה או לחיה, אם מותר לטלטלו לאחר שילדה החיה בשבת ונתרפא החולה, ואפילו יש שם מותר שמן ופתילה, או לאו? תשובה: מסתברא לי, שמותר לטלטלו אם כבה ואינו נמנע. חדא: דהא קימא לן בשבת כר' שמעון במוקצה, ואפילו במוקצה מחמת מילה, אפילו שרגא דנפטא, וכדאיתא בשילהי פרק כירה, הואיל וראוי לכסות בו את הכלים; וא"כ, לא הוה הנר מוקצה בכניסת שבת מחמת עצמו, אלא א"כ נר שהדליקו בו מערב אותה שבת, ומשום דדחיה בידים, **וזה שהדליקו לצורך החולה או החיה, אין זו הקצאה ולא דחיה, דאדרבא, מדליקו כדי לטלטלו לצורך החולה.** ועוד: דבעיא: דאם יש מוקצה לחצי שבת, דאי חזי ואידחי, והדר: איחזי, לא איפשיטא, ומוקצה דרבנן, וספיקא לקולא. (שו"ת הרשב"א ג רסח)

החידוש בדברי הרשב"א הוא, שדחיה בידיים איננה פעולה, כגון הדלקה, אלא גילוי של רצון. לכן תמיד נשאל: מה הייתה כוונתו, כפי שבאה לידי ביטוי במעשיו.

השוחט לחולה

השולחן ערוך פסק:

השוחט בשבת לחולה, בין שחלה מאתמול בין שחלה היום, מותר הבריא לאכול ממנו חי (בשבת) (שיח ב).

והקשה עליו הט"ז:

בין שחלה היום. - ואין אסור משום מוקצה וכי הב"י בשם הרא"ש דקי"ל כר"ש דאמר אין מוקצה אלא בנר שהדליקו בשבת [נ"ל ט"ס וצ"ל הדולק בשבת וכמ"ש בסי' רע"ט] ובגרוגרות וצמוקים דדחינהו בידי' ואסח דעתיה כו' עכ"ל ואח"כ כי בשם רמב"ם וה' המגיד דלא כהראב"ד והר"ן שלא התירו בחולה שנחלה בשבת משום מוקצה אפי' לר"ש וקשה ממ"ש ב"י רס"י ש"י דמודה ר"ש במידי דלא חזי לתשמיש היתר כו' דהא כאן ודאי היה על הבהמ' איסור כל שלא נשחטה ואפ"ה מתירין משום מוקצה לר"ש כאן וע"כ הטעם כיון שאח"כ באותה שבת הותרה ונעשית ראוי וכ"כ הב"י שם

⁴ לפי דברינו יש להסביר: מדוע לא פסק ר' יוחנן כר' יהודה גם במוקצה מחמת מיאוס? וי"ל שפסק כר' מאיר במחלוקתו עם ר' יהודה, דלית ליה מוקצה מחמת מיאוס, אף שמקבל את העיקרון של ר' יהודה, דחל מיגו דאיתקצאי על הכלים. וכן כתב ר' יחזקיהו ממגדיבורג: "הרב אלפסי ז"ל נראה שפוסק כרבי מאיר דאמר כל הנרות מטלטלין חוץ מנר שהדליקו בו באותו שבת" (שיטת הקדמונים שבת מד א).

דבזה דוקא ר"ש מתיר דהיינו שנסתלק איסור וע"ז קשה מאוד דהא בזה לא קי"ל כר"ש ואנו אוסרים נר שהדליקו בה באותה שבת וכבתה דלר"ש מותר ואנן קי"ל לאיסור כמ"ש סי' רע"ט אם כן קשה למה פסק כאן להתיר בבהמה שנשחטה בשבת לחולה כשנחלה בשבת (שיח ס"ק ב, ועיין גם שי ס"ק א) הטי"ז הבין שלהלכה קיימא לן כר' שמעון בהגדרת המוקצה, אלא שאנו מחילים עליו את המיגו דאיתקצאי. הדחייה בידיים רלוונטית, לפי הטי"ז, לעניין הגדרת המוקצה לר' שמעון, כפשט הגמרא. לכן הוקשה לו: כיוון שר' שמעון מודה שבהמה חיה היא מוקצה, אע"ג דלא דחאה בידיים, משום דלא חזיא למידי, מדוע לא חל עליה מיגו דאיתקצאי? לפי דברינו מיושב. המיגו דאיתקצאי לא חל על כל מוקצה לר' שמעון, אלא רק על הדחייה בידיים עצמה. הבהמה לא נאסרה במיגו דאיתקצאי, כיוון שלא נדחתה בידיים. וכך יש להבין את דברי הרא"ש, מקורו של המחבר:

ואנן קיימא לן כרבי שמעון דלית ליה מוקצה מחמת איסור אלא בנר שהדליקו בשבת דדחייה בידיים. (חולין א כ)

'אנן קיימא לן כר' שמעון דלית ליה מוקצה מחמת איסור' – כעיקרון לא אומרים מיגו דאיתקצאי על כל מוקצה מחמת איסור. 'אלא' – חוץ מ: 'בנר שהדליקו בשבת דדחייה בידיים' – בו פוסקים דלא כר' שמעון, ואומרים מיגו דאיתקצאי. רק בנר קטן שהדליקו אותו באותה שבת, שדחאו בידיים, קי"ל דלא כר' שמעון. אלו הם דברינו, שרק על הדחייה בידיים, המחשבה שהכלי נושא, אומרים מיגו דאיתקצאי.⁵

---

⁵ לפי דברינו אין צורך להגיה את דברי הרא"ש (עיין קרבן נתנאל שבת פ"ג סימן כ אות ת, הגהות והערות לטור בהוצאת מכון ירושלים סימן שיח יב).